

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“
на тема:

НАЗВАНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОБЛЕКЛАТА И ТЯХНОТО ИЗРАБОТВАНЕ (лексикосемантична характеристика)

Докторант: Снежана Кочева Александрова

Научен ръководител: доц. д-р Марияна Христова Витанова – Секция по етнолингвистика при ИБЕ „Л. Андрейчин“ – БАН

Автор на становището: Татяна Илиева, доц. д-р в КМНЦ – БАН

1. АКТУАЛНОСТ НА РАЗРАБОТКАТА В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ПРОБЛЕМ В НАУЧНО И НАУЧНОПРИЛОЖНО ОТНОШЕНИЕ

Имайки за обект на изследователски интерес облеклото като един от съществените елементи на човешката цивилизация и фокусиран върху названията за дрехи и тяхното производство в българските говори, дисертационният труд на Снежана Александрова се вписва отлично в широката рамка от научни изследвания, третиращи българското, а оттам и европейското наследство, идентичност и култура.

Преди научните занимания на Снежана Александрова българската форематология е била предмет на изследователски интерес от страна на немалко историци, археолози, етнолози, културни антрополози, изкуствоведи, лингвисти. При все значителната по обем научна литература по темата все още има доста непроучени факти. С оглед на езиковедството, събраните лексикални материали от българските говори засега са твърде недостатъчни, със съществени пропуски по отношение на тяхната пълнота. Необходимо е натрупването на по-изчерпателен словен ресурс от българските диалекти, за да се разкрие огромното речево богатство на нашия език.

Рецензията на труд запълва липсата на цялостно лексикосемантично проучване в лингвогеографски аспект на системата от названия за облекло в българските говори, доколкото предшестващите го лингвистични разработки в тази област са насочени или само към определени части на облеклото, или към отделни периоди. Докторантската разработка на Снежана Александрова е пръв опит за систематизиране, класифициране и представяне на ареалите на разпространение на лексиката за облекло в езиковата система на българските диалекти.

2. СПЕЦИФИКА НА ТЕМАТА

При оценката на изследването непременно трябва да се вземат под внимание и специфичните дейности по неговото осъществяване. Освен от публикувани източници, в т.ч. диалектоложки речници и монографични изследвания, лексикални карти, етноложки проучвания и др., създавани в период от над сто години, проученият лексикален материал за делничното и празничното традиционно облекло и принадлежностите, свързани с него, е лично събиран от докторантката при теренна работа в с. Гела, Широколъшки район, от Архива на Окръжен исторически музей – Смолян и от Архива на Българския диалектен речник към Секцията за българска диалектология и лингвистична география при Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“.

3. ПОЗНАВА ЛИ ДИСЕРТАНТЪТ СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА И НАУЧНАТА ЛИТЕРАТУРА.

Библиографията към дисертацията е изчерпателна. Съдържа всичко 473 единици, от които 393 заглавия на научни изследвания (11 на латиница, останалите на кирилица) и 80 на източници. Списъкът обхваща от най-старите работи (на Д. Маринов, Н. С. Державин, П. Г. Богатиръв, Ив. Шишманов, М. Арнаудов, Хр. Вакарелски, Й. Иванов) до току-що излезли публикации през последните една-две години, засягащи пряко темата на труда, както и общи изследвания по езикознание, в частност лексикология и диалектология. Подборът и обхватът на консултираната литература позволява да се обобщи, че Снежана Александрова познава добре научните постижения, които касаят разработваната от нея проблематика. Цитирането на авторите вътре в труда е коректно и следва приетите академични стандарти.

4. КОМЕНТАР НА ИЗБРАНАТА МЕТОДИКА

Избраните от докторантката комплексни методи са адекватни на поставените цели и задачи, съответстват на съвременното равнище на науката, допълват се един друг, взаимно компенсират своите ограничения и дефицити. В предимно аналитичното изложение от методите на лексикологията при описанието на диалектните названия основно се прилага ономазиологичният подход, а за разкриване на съвкупността от значения (семантичен обем), на взаимоотношенията между отделните значения (семантична структура) и характера на семантичните връзки между названията в макродиалектен план – семасиологичният подход. При класификацията по тематични групи, в които предметните имена отразяват определена област от действителността, приложение намира методът на полсвата структура. Чрез него разглеждането на лексиката в тематичен аспект има преимуществото да установи по-пълно и всестранно взаимовръзките между думите и означаваните с тях предмети и явления. От специфичния инструментариум на диалектологията трябва да бъде отбелязан методът на диалектоложката анкета, прилаган от Снежана Александрова по време на подготовителните ѝ теренни проучвания (надлежно описан в една от предварителните публикации по темата на дисертацията). В изследването са приложени синхронно-типологичният и лингвогеографският методи. Етимологичният анализ служи при извеждането на факти от родствени и други сзици и разкрива историята на думите чрез засвидетелствани древни форми и значения. С цел илюстриране на определени явления и тенденции се използват някои количествени показатели. Съпоставителният метод се прилага при установяването на взаимовлиянията между диалектната лексика и книжовния език; между самите народни говори и при определянето на заемането от чужди сзици. Където е необходимо, в употреба влиза и културологичният способ. Цялото изследване се подчинява на системния подход, който е определящ не само в лексикологията, но и при изследването на диалектната лексика.

В теоретичната част на труда си докторантката аргументирано обосновава прилагането на всеки един от тези прийоми в работата си, като демонстрира много добри фундаментални знания относно методологичния апарат на научната сфера, в която се занимава. В процеса на изпълнение на възложените ѝ задачи тя показва изключително прецизно опериране с различните изследователски процедури.

5. КРАТКА АНАЛИТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Съобразно с набелязаните цели и задачи дисертацията се състои от увод, теоретичен дял, класификационна част и справочни приложения.

Структуриран в съответствие с изискванията за „малък“ докторат, уводът мотивирано разкрива необходимостта от разработката на поставения проблем в научно и научноприложно отношение, точно и ясно дефинира обекта и предмета на изследването, формулира неговите цели и задачи, уточнява методите, които ще бъдат използвани, определя хронологичната рамка на описваните езикови факти (периода от края на XIX до 70-те години на XX век, когато е извършена писмената регистрация на преобладаващата част от диалектните названия, свързани с облеклата и тяхното изработване).

В теоретичния дял се излага основният понятиен апарат, конспектират се досегашните изследвания (етнологични, социокултурни, лингвистични и лексикографски), набелязват се нерешените проблеми. Стилът и аналитичността в тази част на дисертационния труд позволява да се обобщи, че Снежана Александрова е отлично запозната с достиженията на знанието в разработваното от нея поле, умее да систематизира известните научни резултати, успешно диференцирайки многобройната изследователска продукция, борава отлично с понятийния апарат и терминологията на изучаваната област.

Класификационната част представлява своеобразен тематичен речник, в който лексемите се разпределят в няколко тематични групи: общи названия за облекло, названия за горно женско облекло и названия за горно мъжко облекло. Към класа предмети, означаващи облеклото като цяло, се включват и тематичните групи за названия на обувки и названия за накити с обособени подгрупи. Включени са също названия за цветове на принадлежности за обличане, обуване и украса. Класификацията се извършва на базата на екстра- и интралингвистични признаци, като отделните тематични подразделения са обединени по понятийни критерии според общи семантични белези и разпределени по териториален обхват. Думите са йерархично организирани в отношении помежду им като род към вид или като част към своето цяло, разпределени по признак на пола принадлежност и възрастови особености. В основата на класифицирането на лексикалния материал е залегнал ономазиологичният подход, при който се изхожда от номинацията на един и същи факт от извънезиковата действителност, като се посочват всички названия за неговото изразяване. При съставянето на речника дисертантката следва един постоянен модел на описание, който служи като матрица и позволява съпоставимост на получените резултати. След разработката на всяка тематична група се прави дедуктивно обобщение на извършените наблюдения и анализ на лексикосемантичните особености на диалектната лексика, включена в съответното подразделение.

В крайното заключение резултатите от матричното описание на емпиричния материал се обобщават на ново по-високо равнище на дедукция. Без преувеличение бих казала, че в тази си част дисертацията с образец за методологическо изпълнение, задавайки модел на бъдещи изследвания чрез приложените в нея принципи на класификационно описание.

Трудът е снабден с необходимия за всяко съвременно научно изследване справочен апарат: списъци на цитираната литература и използваните източници, както и листа на съкращенията (географски райони, териториални диалекти и автори).

6. БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

По дисертационния труд имам следните бележки и препоръки:

✓ По отношение на структурата:

Според изискванията за структурираност на дисертационен труд за ОНС „Доктор“ неговата първа глава трябва да започва с анализ на резултатите от научните изследвания по проблема, който се поставя на разискване, като в изводите се изтъкват все още нерешените в науката задачи и въз основа на това се заявяват собствените изследователски намерения.

Втората глава следва да бъде посветена на теоретичните постановки на предлаганото изследване – научни методи и средства, необходими за достигане на поставената цел. Снежана Александрова нарушава този възприет стандарт и започва в обратен ред. На първите 45 страници тя разглежда теоретични и методологични въпроси – най-напред от областта на лексикологията като по-обща езиковедска дисциплина, после от по-частната диалектология, и едва след това прави преглед на научните изследвания по форематология, в качеството ѝ на съвсем тясно специализирана сфера на познание. Това променя фокуса, който се очаква още отначало да падне върху основната тема, и читателят дълго време остава в недоумение защо в дисертация, в която според заглавието трябва да се говори за терминология на облеклото, всъщност се говори за системност на лексиката и за Пражкия лингвистичен кръжок. Препоръката ми е да се спази регламентираната подредба на частите на труда съобразно стандартизирания модел, за да се постигне оптималност на изложението, като същевременно се намали обемът на теоретичния дял, който в този си вид натежава със своите 45 страници прекалено много на една дисертация, чиято основна част се състои от 120 страници.

✓ По отношение на пълнотата на библиографията:

Би било добре библиографията да се разшири със заглавията и на някои от най-новите изследвания върху облеклото през Средновековието – на И. Чокоев (2003, 2008), М. Долмова-Лукановска (2011), М. Джамбазова (2012), Н. Хрисимов (2006, 2011, 2012, 2013, 2015), С. Аризанова (2012, 2013-2014, 2014а, б, 2015, 2016), К. Атанасова (2016, 2018), М. Томова-Михнева (2018), Т. Илиева (2020а, б). Макар и да не са диалектоложки, тези публикации в сравнителен план биха били полезни за работата на дисертантката. Така една съпоставка на данните у Т. Илиева 2020б с тези у Снежана Александрова ще даде възможност да се проследят промени в семантиката на форематоложки термини, срещащи се както в средновековната, респ. цсл. книжнина, така и в днешните български говори, например *дипла* в цсл. ‘двойно наметало’ и *дипло* ‘сватбена дълга горна дреха, сукманен тип’, в Смолянско, Широколъшкия район; *рѹба* в стб. ‘вехт плат; лоша дреха’ (предимно *мн. ч.*) и *рубa* в Тихомир, Кърдж.; Габр.; ВТърн., Кюст.; Банско; Пстрич. ‘женска горна връхна дреха (вълнена)’.

✓ По отношение на Класификацията:

На с. 77 пише: „калѹп’ чрез тур. *kalip*, *kalır* ‘форма за леене; нещо излято във форма; къс дърво, издялано като крак, за да се обтягат обуца’ от араб. *qalib* ‘форма за леене на метал; калъп за обувки’, а то от сргр. *καλόπους*, съставено от *κᾶλόν* ‘дърво’ и *πούς* ‘крак’, т. е. ‘дървен крак’ (БЕР II: 179). Интерпретацията на гр. композит е погрешна. Той е образуван от *καλός* ‘хубав’ и *πούς* ‘крак’, букв. ‘хубав (т.е. добре направен) крак’.

На с. 78 четем: „Европейските засмки също участват в състава на общите названия на облекло, напр. портали в Солунско, възможно пряко или опосредствано чрез нгр., сргр. *δίπλόα* ‘врата’ от лат. *porta* ‘врата’ (БЕР V: 532).“ Предложената етимология е погрешна. Думата с славянска и възхожда към *црътъ* ‘парче плат; *мн.ч.* дреха’.

За оптимизиране на използваемостта на тематичния справочник препоръчвам:

- Към номерацията на всяко ономаσιологично гнездо да се включи и номерът на тематичната група, към която то принадлежи.

- Да се направи азбучен показалец на думите, включени в тематичния справочник, като срещу всяка от тях се изброят адресите на ономаσιологичните гнезда, в които тя влиза.

Така ще могат да се правят бързи справки за определена дума и ще се открие употребата ѝ в различни значения в различните народни говори (хетеросемия).

Авторефератът е съставен според изискванията и отразява коректно всички основни части от дисертацията. Заявените в него пет научни приноса са реално постижение на дисертантката.

По темата на докторантурата си Снежана Александрова има седем публикации в различни тематични сборници (три от тях в чужди академични издания, което само по себе си говори за високия им стандарт). Те съставляват значителна част от представения за защита труд и са получили вече положителна рецензентска оценка при одобрението им за публикуване. Резултати от изследването са намерили признание в критична академична среда на седем международни научни форума (два от тях в чужбина – Москва и Лоденица, Словакия). Всичко това свидетелства за успешното котиране на Снежана Александрова като млад учен в международното научно пространство. Тук трябва да се спомене и специализацията на докторантката в Хърватската академия за наука и изкуство – Загреб със спечелен конкурс на МОН – България за периода 01.11.2005 г. – 28.02.2006 г. под научното ръководство на проф. д-р Саня Вулич, преподавател по хърватска диалектология във Факултета по хърватски науки – Загребски университет.

Не познавам лично кандидатката, но представената от нея автобиография впечатлява с разнообразните компетентности, с владеенето на четири чужди езика, със забележителната ѝ професионална реализация като висш управленски кадър в Областна администрация – Пловдив, с успешното ръководство на и участие във проекти. И на фона на всичко това – плодотворна научна дейност. Всичко това говори за човек с изключителни личностни качества.

И така, като имам предвид качеството на изследователската работа по дисертацията, значимостта на постигнатите резултати, безспорната оригиналност на основните изводи и научните приноси, направени в представения труд, зрелостта на кандидатката, напълно убедено призовавам уважаемите членове на Научното жури да присъдят на Снежана Кочева Александрова образователната и научна степен “ДОКТОР” в направление „Филология”, специалност „Български език”.

София

10.10.2020г.

Автор на становището:
Доц. д-р Татяна Илисва – КМНЦ (БАН)